

Juryrapport

De jury voor de Martinus Nijhoffprijs verheugt zich ook ditmaal twee uitnemende vertalers, één uit de Latijnse literatuur in het Nederlands en één vanuit het Nederlands in het Engels, ter bekroning te kunnen voordragen.

De keuze van een vertaler in het Nederlands was niet eenvoudig, omdat gelukkig verschillende hoog gewaardeerde vertalers met zeer uiteenlopend werk voor die bekroning ernstig in aanmerking kwamen. Na ampel overleg viel zij op Dr. Jacob Hemelrijk Sr., vertaler van Plautus en Terentius. Deze oud-rector van het Alkmaarse gymnasium heeft het hele bewaard gebleven werk van Titus Maccius Plautus vertaald. Dat zijn 20 oud-Romeinse komedies, ontstaan en met succes opgevoerd in de bewogen tijd van de tweede Punische oorlog en de oorlogen die daar direct op volgden – de tijd van Hannibal.

Van Hemelrijk's vertalingen zijn tot nu toe vier in druk verschenen: *De geboorte van Hercules*, *Het kabeltouw*, *Tweelingbroer gezocht* en *Het spookhuis*. Op deze vier berust het oordeel van de jury.

Het was zeker een gelukkige gedachte het unieke toneelwerk van Plautus voor de Nederlandse lezers, die geen of te weinig Latijn kennen om het oorspronkelijk te verstaan, in goede vertalingen ter beschikking te stellen. Het is immers niet alleen van hoog gehalte, maar heeft in verschillende tijden grote invloed uitgeoefend op de West-Europese literatuur. De Latijnse schoolspelen uit de zestiende en zeventiende eeuw zijn in hoge mate schatplichtig aan Terentius en Plautus, Molière's *l'Avare* en Hoof't's *Warenar* gaan terug op Plautus' *Aulularia*, Shakespeare's *Comedy of Errors* op zijn *Menaechmi*. Het vertalen stelt hier hoge eisen. Een Plautus-vertaler, die niet louter plichtmatig wil werken, maar er plezier in heeft de vorm en vooral de geest van het origineel te bewaren, moet beschikken over een hele reeks vermogens. Om er enkele te noemen: intieme kennis van oud-Latijn, gevoel voor theater, van de vaudeville tot de musical toe, bekwaamheid in het schrijven van luchtig geraffineerde parlando-verzen, de kunst zonder muziek liedjes en aria's te componeren, de hantering van een bont palet scheldwoorden, en bovenal: een virtuoze, creatieve taalbeheersing.

Dr. Hemelrijk heeft zich van zijn moeilijke taak bewonderenswaardig gekweten. Terwijl er naast de metrische vertaling van de *Miles Gloriosus* door J. A. Burgersdijk Jr. en J. van IJzeren's half-metrische bewerkingen van de *Aulularia* en de *Bacchides* slechts – met name in de Klassieke Galerij – een vrij gering aantal vertalingen in Nederlands proza bestaat, heeft Hemelrijk terecht het gewaagd vertalingen in verzen te geven. Dit was alleen bij adaptatie mogelijk. Plautus gebruikt voor de dialogen jambische en trocheïsche verzen van verschillende lengte (de dusgenaamde jambische senarius, septenarius en octonarius en de trocheïsche septenarius en octonarius). Hier kon de vertaler hem in het algemeen volgen. Hemelrijk zegt in een nawoord bescheiden: 'In het algemeen heb ik me in de dialogen aan de maten van Plautus gehouden met de onvermijdelijke afwijkingen.' De monologen en de lyrische cantica schreef Plautus echter in verschillende, aan de Griekse poëzie ontleende versschema's. Ze werden gezongen bij muziek van fluiten,

die ook bij de jambische en trocheïsche verzen een eenvoudige begeleiding gaven behalve bij de rustig vertellende jambische senarii. Het was ondoenlijk ook bij die cantica Nederlandse metrische equivalenten te gebruiken. Hemelrijk schrijft: 'In de lyrische stukken daarentegen heb ik me alle vrijheid toegeëigend die ik nodig vond.' Hij accentueert het lyrische karakter in het Nederlands door korte vrij-ritmische verzen, waarin herhaaldelijk eind- en binnenrijm optreedt. Geen geringer eisen dan het vers stelde hem de taal van Plautus, die wemelt van nieuwvormingen en woordspelingen en telkens bewust gekozen, ongegeneerde volkstaal is. Dat van de woordspelingen het een en ander verloren ging, was onvermijdelijk, maar de directe, sappige taal en toon weet Hemelrijk raak te treffen.

Men kan zeggen: Jacob Hemelrijk was als voorbestemd voor de Plautus-vertaling. Hij is niet alleen een kundig Latinist en een geroemd scholarch, na een leraarstijd van zeven jaren te Utrecht zevenentwintig jaren rector van het Alkmaarse Gymnasium (1926-1953, afgezien van de oorlogsjaren, waarin hij als jood uit zijn ambt werd ontzet), maar hij kende bij ervaring het leven, de taal en de humor van het volk. In 1888 te Winterswijk geboren als zoon van een kleinhandelaar en marskramer en zelf begonnen als leerjongen in een confectiezaak, wist hij, geholpen door wie zijn gaven onderkenden, via het onderwijzersambt en het staatsexamen door te dringen tot de universiteit voor de studie der klassieke letteren, deed reeds na één jaar kandidaatsexamen en begon een lange levenstaak als docent en jeugdleader. Als leraar en rector zal hij de Alkmaarse jeugd zeker ook aan Plautus hebben doen smullen.

Dr. Hemelrijk heeft in zijn drukbezet leven (hij was vanaf 1927 gedurende vijfendertig jaar ook raadslid en vijf jaar wethouder te Bergen) weinig gepubliceerd, maar veel in stilte geschreven. In boekvorm verscheen slechts *Er is een weg naar de Vrijheid* (zeven maanden concentratiekamp); onuitgegeven bleven o.m. schetsen en dagboeken 'van een rector' en twee delen jeugdherinneringen. Het moet een grote genoegdoening voor hem zijn, dat hij in zijn emeritaat de grote reeks van Plautus-vertalingen, die ten dele zeker vroeger is ontstaan, voor uitgave gereed kon maken. Het is voor de jury van de Nijhoffprijs eveneens een voldoening dit rijpe, knappe en levensfrisse werk van een achtenzeventigjarige ter bekroning voor te dragen.

De Martinus Nijhoffprijs voor vertalingen uit het Nederlands gaat naar een van die zeldzame persoonlijkheden die het vertalen als kunst beoefenen en tegelijk als roeping om de waarden van een literatuur te doen kennen en genieten door een veel ruimer publiek dan dat van het land van herkomst. Meer nog, het geldt hier een van die pioniers die, door niemand aangemoedigd en lang voordat men zich hier en daar officieel het lot der Nederlandse letteren in het buitenland ging aantrekken, gedaan hebben wat volgens hun overtuiging gedaan moest worden. Dat houdt in dat veel van dit werk niet alleen op eigen initiatief maar ook op eigen kosten tot stand kwam.

En in dit geval wil de jury er met nadruk op wijzen dat de laureaat zijn werk reeds begonnen is vlak na de afgelopen oorlog, dus een twintigtal jaren terug. Een van de eerste Nederlandse literaire kunstwerken na de oorlog in de Engelse taal verschenen was namelijk een gedicht van P.C. Boutens in *Poetry Today*, vertaald en

geplaatst door James Brockway. Brockway was in die oorlog door een toeval gespaard gebleven. Hij is geboren in 1916 en diende bij de Royal Air Force, voornamelijk op de Birmese fronten, in de functie van boordnavigator, maar ook als radio- en radarman en als mitrailleursschutter en bommenwerper. Op dit grimmige oorlogstoneel bleef zijn leven gespaard toen hij eens door ziekte geen deel kon uitmaken van een bemanning die nooit terug zou komen.

Als dichter gaf Brockway een aantal verzen uit in de bundel *No Summer Song*, gevolgd door ongebundelde poëzie in diverse tijdschriften. Woonachtig eerst in Den Haag, later in Amsterdam en sinds enige tijd in St. Austell in Cornwall heeft Brockway de moderne letteren van Vlaanderen en Nederland in de Engelssprekende wereld bekendheid gegeven op alle denkbare wijzen: door studies over schrijvers en dichters; door onvermoeibaar hun werk te patroneren in Engeland en de Verenigde Staten, door zijn talenten als schrijver en dichter in dienst te stellen van door hem bewonderde auteurs, en aldus verhalen, romans, poëzie en essays te vertalen. Alsof die activiteit nog niet genoeg was, is Brockway op een gegeven ogenblik in het Nederlands gaan schrijven, ditmaal als promotor van moderne Engelse auteurs, met velen van wie hij goed bevriend is. Hij schreef zeer gewaardeerde kronieken in *Literair Paspoort*, *Algemeen Handelsblad*, *Nieuwe Rotterdamse Courant* en *Tirade*. Intussen was hij initiatiefnemer geworden tot de reeks 'Auteurs van de tweede eeuwheft' bij een Amsterdamse uitgever, waar onlangs een bundeling verscheen van zijn Nederlandse kronieken over Engelse letteren, onder de titel *Waar zijn de Angry Young Men gebleven?*.

Aan romans vertaalde Brockway *Zelfportret* van Teirlinck en de *Onpersoonlijke herinneringen* van Coenen, beide verschenen in de Bibliotheca Neerlandica. Aan toneel ligt bij Peter Hall zijn vertaling van Wolkers' *Wegens Sterfgeval Gesloten*. Aan verhalen publiceerde hij ondermeer Slauerhoff's 'Lamos', 'De Muur' van Jos Vandelloo, diverse verhalen van Mulisch, Hamelink en Alberts, en een groot aantal verhalen van Maria Dermoût en Jan Wolkers. Aan essays presenteerde hij het Angelsaksische lezerspubliek de studie van Gomperts 'Jagen om te leven' en zijn Dostojewski-essay. Tal van wetenschappelijke en kunsthistorische vertalingen stelden hem financieel enigszins in staat om poëzie te vertalen van Bloem, Roland Holst, Achterberg, Lodeizen, Andreus, Campert en anderen, door hem geplaatst in toonaangevende periodieken. Zijn inleiding tot Achterberg draagt als titel de regel van Dylan Thomas: *And Death Shall Have no Dominion*.

Dit kon slechts een summiere aanduiding zijn van de omvang en de verscheidenheid van een vertaaloeuvre dat getuigt van de ontembare belangstelling en affiniteiten van zijn maker. Daarnaast blijkt zijn vermogen als vertaler vooral in de diepgang van zijn inleving, en in de beheersing van zijn taalmiddelen voor de weergave van zoveel uiteenlopend werk in zoveel uitlopende literaire genres. Brockway heeft zijn stem als dichter, schrijver en essayist het meest geleend aan andere dichters en schrijvers. Hij geeft hun veelal het beste van zijn eigen vermogen en overtuigingskracht. Dat Brockway, die toch ook een aantal andere talen beheerst, zich speciaal tot het beste uit de Nederlandse letteren van Noord en Zuid voelde aangetrokken, mogen wij als een aanwijzing zien welk een belangrijk onderdeel deze

letteren vormen van de Europese literatuur.

Omdat Brockway een van de weinigen is die deze vergelijking mogelijk maakte, door zijn zin voor kwaliteit in keuze en weergave, heeft de jury voor de Martinus Nijhoffprijs hem met groot respect voorgedragen ter bekroning van een 20-jarig levenswerk.

Prof. dr. S. Dresden, voorzitter
Prof. dr. P. Minderaa
Adriaan Morriën
Mr. E. Straat
Dolf Verspoor
Bert Voeten
J.U. Priesman, secretaris

links Jacob Hemelrijk en rechts James Brockway
Foto: Jac. de Nijs, Anefo